

Opponensi vélemény

Rácz Anita, *Helynévmintázatok a középkori Magyarország területén*

című akadémiai doktori értekezéséről

1. Rácz Anita a Debreceni Egyetem helynévkutató műhelyének egyik alapító tagja és az MTA által támogatott név- és nyelvtörténeti kutatócsoport egyik meghatározó személyisége. Kutatói és publikációs tevékenysége az ide kapcsolódó témákhoz kötődik, sőt a társszerzős alkotások is ebből a körből kerültek ki. Ugyanakkor a magas tudományos minőséget az egyén és a közösség kölcsönösen is garantálják. Az akadémiai disszertációját olvasva ezek a magas elvárások szintén teljesülnek: már előljáróban kijelenthetjük, hogy egy alaposan megtervezett, átgondolt és kivitelezett monográfiával gazdagodtunk, amely méltán számíthat a bírálók és a szakterület művelőinek elismerésére, jó alapul szolgál az MTA doktora cím megszerzéséhez.

2. A jelölt világosan megfogalmazza művének céljait értekezésének a bevezetésében. Többek között ezt írja:

„A [hely]névrendszer elemeinek tipológiai elemzése, döntően pedig a névetimológiai kutatások eredményei nagy hatással voltak a Kárpát-medence honfoglalás utáni etnikai képének megrajzolására is. A kutatási eredményekre vonatkozóan azonban a [20.] század hetvenes éveitől már kritikai észrevételek és pontosítások is napvilágot láttak, melyek főképpen a rendszerben megállapított kronológiai viszonyokat, az egyes névtípusok megjelenésének és produktivitásának kronológiai határait, illetve az ún. kormeghatározó értéküket érintették. Az ezen a két területen megmutatkozó pontatlanságok felismerése a rendszer kiigazítását, a megállapítások további korrekcióját tették szükségessé.” (11.)

A főleg Kniezsa Istvánnál rögzülő, majd Bárczi Géza nyelvtörténeti tankönyvében (1958) tovább egyszerűsödő névtipológiai alapú korai helynévkronológiát Kristó Gyula kritikáját (2000) folytatva egyre többen kezdték bírálni, aminek az eredménye egy rugalmasabb keretű, „relatív” helynévkronológia lett, amely nagyszámú ómagyar névanyag feldolgozására támaszkodva keletkezésében és változási folyamatában mutatja be az egyes morfológiai, lexikai és szemantikai típusokat. Ennek a kritikai megközelítésnek a jelölt maga is a tevékeny részese volt, de nemcsak a bírálat oldaláról, hanem annak a módszertannak a kidolgozása révén is, amely a debreceni műhely más munkatársaival karöltve bemutatja, miként lehet a változási folyamatokat kisebb diakrón szakaszokra bontani, és névtanilag releváns kategóriákat alkotva a különböző névcsoportokat ebbe beleilleszteni. A kategóriaalkotás és az ezzel szorosan összefüggő terminológiai építkezés az előző néhány évtized eredménye volt, amelyben a szerzőn kívül főleg Hoffmann István és Tóth Valéria vállaltak úttörő szerepet. A korai magyar helynévanyag sokoldalú megváltása az úgynevezett helynév-rekonstrukcióval kezdődik, melynek során az elemzésre kiszemelt lexémák nemcsak eredetvizsgálatban részesülnek, hanem a több korszakot átívelő adatolás révén – ebben szerepet játszhatnak az azonos vagy hasonló keletkezésű nevek is – elnyerik a helyüket a rendszerben és a változási folyamatokban.

A dolgozat további céljait a jelölt így vázolja: „Munkám két nagy egységből áll, amelyek közül az első a dolgozat I. nagy fejezeteként a helynevek vizsgálatának történeti hátterét és az általam alkalmazott kutatói módszer elméleti alapvetését tárgyalja. Bemutatom, hogy a helynevek nyelvi és történeti jelentősége felismerésének 19. századi előzményeitől

hogyan vezetett az út a helynévkutatás napjainkban jellemző interdiszciplináris felfogásáig.” (Uo.)

„Munkám második nagy egységének a II–IV. fejezeteiben a Kniezsa István által is vizsgált kelet-magyarországi térségben (a kora középkori Bihar, Doboka, Erdélyi Fehér, Kolozs, Küküllő vármegye területén) a természetes táji tagoltságnak megfelelően elhatárolt kilenc régió névkorpuszának több szempontú, komplex összehasonlító elemzését végeztem el. Az elemzés kiindulópontja a (korai) ómagyar kori településnevek (és a jóval kisebb számban fennmaradt mikrotoponimák) etimológiai vizsgálata.” (12–13.)

Ez utóbbi idézetből többek között az is kiderül, hogy a disszertáció címe módosítható, pontosítható. Így még precízebb lenne: *Helynévmintázatok a középkori Magyarország keleti térségeiben*. Egyben megfogalmazható az az igény is, hogy a jelen disszertációt követően a földrajzi horizont bővüljön ki. Először Erdélyen belül, méghozzá vagy a Székelyföld egészével, vagy annak néhány kisebb tájegységével, másodsor pedig egyéb nagytájakkal, mintát véve például a Felvidék, a Dunántúl vagy az Alföld egyes vidékeiről. Közismert ugyanis, hogy ezeknek a nagyrégióknak más volt a település- és népiségtörténete, illetve eltérők a természeti viszonyai. A szerző földrajzi választásaiban a fő szempont feltehetőleg a tudományos előmunkálatok állása játszotta az elsörendű szerepet, pl. az, hogy Erdélyről és Kelet-Magyarországról Kniezsa Istvánnak jelentek meg a két világháború között alapvető munkái, illetve Rácz Anitának a középkori Bihar vármegye helyneveiről két könyve is napvilágot látott. Nem elhanyagolható továbbá, hogy a kiválasztott megyék mindegyike elérhető Györffy György Árpád-kori történeti földrajzában. (Lásd még Jakó Zsigmond, Iczkovits Emma, Benkő Loránd Bihar, Erdélyi Fehér megye, ill. Dél-Erdély korai történetét áttekintő monográfiáit is.)

Újdonságnak tekinthető ugyanakkor, hogy a korábbi földrajzi keretezésekre jellemző vármegyei határvonást Rácz Anita munkájában felváltotta a régiókra támaszkodó módszer, amely alapvetően a természeti viszonyokat veszi alapul a kutatási terület meghatározásakor (hasonló próbálkozásra l. pl. Hoffmann 2019a, 2019b). A vízrajzi és domborzati határok ugyanis erősebb térszervezők lehetnek a közigazgatási határoknál, jobban meghatározhatják a tájban élő lakosság életformáját és a térben zajló gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszerét. Az újfajta megközelítés mellett tehát jól lehet érvelni, de a táji határok kijelölésében sokkal nagyobb szerepet játszik a kutatói elhatározás, döntés. A határok ugyanis sokszor nem élesek, és ha engedünk a hasonló földrajzi környezet meghatározó „erejének”, akkor az összehasonlítható táji egységek nagy valószínűséggel nem lesznek azonos vagy hasonló méretűek, így az összehasonlítás statisztikai lehetősége is szűkül. (A nagyobb területű egységek nagyobb névanyaga differenciáltabb kép megrajzolását teszi lehetővé.) A pontosabb kép megrajzolását segítheti a szerző által is kipróbált áthidaló megoldás, mely szerint a nagyobb térségeket kisebb régiókra lehet osztani. (Itt sajátos szóhasználat kibontakozásának is tanúi lehetünk, mely szerint a nagyobb földrajzi egységet a szerző *térség*-nek, a benne elhelyezett kisebbeket *régió*-nak nevezi. Fordítva célszerűbb lenne.) Szimpatikus hozzáállásnak tartom, hogy Rácz Anita a kutatóterületek kijelölését bizonyos mértékig szubjektív jellegűnek tekinti, és fenntartja az utólagos módosítás lehetőségét. Mindemellett a vizsgálata lezárultával nem utal arra, hogy a disszertációjában megvont régióhatárokat a begyűjtött tapasztalatok alapján korrigálni kellene.

3. Az alábbiakban **tematikus rendben** igyekszem részleteket érintő megjegyzéseket tenni, abban a reményben, hogy ezek az észrevételek nemcsak a bírálati folyamatot segíthetik, hanem a kézirat nyomdába adása előtt az utolsó simításokhoz is hozzájárulnak.

3.1. Szerkezeti kérdések. Ahogy már az 1. pontban is jeleztem, nagy jól átgondolt, szépen kiérlelt munkáról van szó, amelynek szerkezeti felépítése logikus, jól követhető. Egy külső szemlélő számára azonban adódhatnak ettől eltérő tálalási lehetőségek is.

A disszertáció fő egységeit római számokkal jelzett nagy fejezetek alkotják: I. Elméleti alapvetés; II. Keletkezés- és változástörténeti vizsgálatok; III. A nyelvi térszerkezet vizsgálata; A névmintázatok vizsgálata; V. Eredmények és távlatok. Az értekezést bő irodalomjegyzék zárja, amely nem kapott római számot. – Itt jegyzem meg, hogy a leendő könyvváltozatban nagyon hasznos lenne egy helynévmutató; részben amiatt, mert egy-egy név több helyen is tárgyalatik, másrészt amiatt, mert azok az olvasók, kutatók, akik meghatározott nevekre kíváncsiak, ezeket könnyen megtalálják.

A III. nagyfejezetben (A nyelvi térszerkezet vizsgálata) a szerző által megalkotott kutatási térségek között – Sebes-Körös völgye, Szamos völgye, Maros és Kis-Küküllők völgye – a 2. helyre iktatva szerepel egy olyan tájegység is, amely mind tematikailag, mind földrajzilag az említettek fölé boltozódik, így logikus lenne a többi előtt tárgyalni: „Erdély korai településtörténetéről”.

A IV. nagyfejezetben az 1. alpont (A településnevek változási dinamikája) besorolódhatna a 3. alpont (A településnevek változásvizsgálata) alá, hiszen a változási dinamika is része a változásvizsgálatnak. Ezzel az átrendezéssel a IV. nagyfejezet (A névmintázatok vizsgálata) egy szinkrón alapozással indulna (Településnevek szerkezeti elemzése), majd ezt követnék a diakrón fejezetek.

A IV. nagyfejezetben található még két kisebb szakasz, amelyben sorrendi módosítást lehetne végrehajtani. Az egyik a 19-20. oldalon található, ahol az 1.3. pontban a 20. századi etimológiai kutatásokról esik szó, miközben az alfejezet első három bekezdése még a 19. századi eredményekről szól. – A másik sorrendezési kérdés két kördiagrammal kapcsolatos: az 1. és 2. ábra a népnévi eredetű településnevek szerkezeti típusainak megoszlását mutatja (53). Véleményem szerint logikusabb lenne először a korai ómagyar kort mutatni, utána következne az egész korszak ábrázolása – jelenleg fordítva van.

3.2. Tartalmi észrevételek. Ebben a pontban a lapszámok szerint haladva fűzök kisebb-nagyobb megjegyzéseket az értekezés egyes állításaihoz.

80: „A nyelvi (strukturális és szemantikai) vizsgálatokat tehát ki kell egészíteni annak elemzésével is, hogy [...]”. – A nyelvi vizsgálatoknak a strukturális és szemantikai egységekre való bontása nem hiba ugyan, de pontosabb lenne „alaki és szemantikai” oppozíciót felállítani, mivel a strukturális vizsgálatok kiterjedhetnek a szemantikára is (vö. *szemantikai struktúrák*).

81: „Másfelől az összehasonlító vizsgálat sikere érdekében célszerű egymással szomszédos területeket kiválasztani.” – Véleményem szerint megvan a haszna annak is, ha szomszédos, annak is, ha nem szomszédos területeket hasonlítunk össze.

93: A Sebes-Körös alsó folyásának északi térségét bemutató fejezet „a. Egyrészes nevek” alpontjában kerül sor a *Zomlin* helynév tárgyalására. A jelölt a nevet az ismeretlen eredetű településnevek közé sorolja. Kiss Lajos helynév-etimológiai szótárában foglalkozik a

Zomlin ~ *Zumlun* ~ *Zemlen*-féle településnevekkel (1. pl. *Nagyzomlun* szócikkében, FNESz. 2: 220), ezeket szláv eredetűeknek minősítve. Tudjuk, hogy Kiss Lajos szlavistaként hajlott arra, hogy a jövevény nevek – sőt olykor a magyar eredetűek – bizonyos egyedeit, csoportjait elsősorban a szláv nyelvekből magyarázza. Kniezsa István tanítványaként nagyon tiszteletreméltó tudományos előzményekre támaszkodhatott, ideértve Melich János, Moór Elemér, Hadrovics László munkásságát is. Ugyanakkor a debreceni helynévkutatók az utóbbi években láthatóan egyet hátraléptek a szlavisztika eredményeinek interpretálásában, különösen – ahogy erről már volt szó – Kniezsa helynév-kronológiai téziseit illetően. Ennek a tartózkodásnak az is a következménye lett, hogy a szláv helynév-magyarázatokat a lehető legnagyobb óvatossággal, sőt fenntartásokkal kezelik. Jelen esetben azonban ez a fenntartás szerintem indokolatlan, mert Kiss Lajos javaslata megalapozottnak tűnik. Hogy melyik szláv nyelv lehetett az átadó, abban valóban nem lehetünk biztosak, de akár a cseh is szóba jöhet, ahonnan Kiss a párhuzamot idézi – *Zámlyni* tkp. 'malom mögött(i) hely' –, hiszen a csehek Árpád-kori jelenlétét ebben a régióban maga a jelölt is igazolja, vö. pl. a *Csehi* helynevet: 1284/1410: *Czehy* (Gy. 1: 608) (96). A közszói jelentésmeghatározás ellen nem lehet kifogást emelni, és az alak fejlődés is jól magyarázható: szl. *Zamlin(i)* ~ *Zomlin(i)* > m. *Zamlun* ~ *Zomlun* (hangrendi kiegyenlítődéssel), illetőleg a magas hangrend irányába fejlődve: > *Zemlin* > *Zemlen* (nyiltabbá válással kiegészülve), vö. 1459: *Zemlyn*, 1430: *Kyszemlen* 'Kiszemlén', szintén Biharban. A két *Zemlin*-hez a jelölt a következő aggodalmát fűzi: „Hogy ugyanaz a mikronév egymástól 30–40 km távolságban ugyanúgy településnévvé vált volna, annak vajmi kevés a valószínűsége.” (Uo.) Ezt az aggályt jómagam nem osztom, hiszen azonos motiváció és azonos nyelvi háttér alapján az ómagyar kor folyamán számos azonos (vagy hasonló) alakú településnév keletkezett – még egymás relatív közelségében is –, de szükség esetén névdifferenciálódással vagy más úton alakilag is elkülönülhettek egymástól.

94: „A *Nyésta* ([1291–4]: *Nesta*, Gy. 1: 647) elnevezés alapja a *Nesta* szn. (1212, ÁSz.), amely esetleg a latin *Anastasia* (1261, ÁSz.) szn. becéző alakja (MEZŐ 1993: 8).” – A személynév alapjául szerintem a *nyest* szó becéző alakja is szolgálhatott.

94: „*Ősi* (*1214/1550: Gyunam de v. *Euse*, Gy. 1: 649) település neve az *Ős* szn. [...] és az *-i* helynévképző összekapcsolásával jött létre.” – Ez lehet, hogy így van, de az első névelőfordulás olvasata *Őse*, amely szükségessé teszi annak megállapítását is, hogy a helynév alapjául szolgáló személynév nemcsak az *Ős*, hanem ennek *-e* személynévképzővel alakult származéka is lehetett.

96–97: A *Homorog* (~ *Humorok*) helynév keletkezéstörténeti levezetésében a jelölt jó nyomon jár, amikor a szó tövéül a **humor-* ~ **homor-* igét következteti ki, amely a *homorú* igenév alapjául is szolgált, de a szóban forgó helynévi alakok morfológiai levezetési láncába nem kell beiktatni magát a *homorú* igenevet (ill. melléknevet), hanem elég a **humor-* ~ **homor-* szó *-k* ~ *-g* deverbális nomen képzős származékával számolni.

97: A *Sas* településnevet a jelölt helyesen származtatja a *sas* közszóból vagy a *Sas* személynévből, de megengedi („esetleg”) a *sás* növénynév alapul vételét is, amely a vizes, mocsaras környezetre utalna. Tekintettel azonban arra, hogy az első írásos előfordulás *Sos* alakú (1213/1550), az olvasat csak *Sos* ~ *Sas* lehet. Ez viszont kizárja a hosszú *á*-s ejtést. Az kétségtelen, hogy idézni lehet a korból *Sas*, *Saas* írásformájú személyneveket, ezek azonban nem a szóban forgó helynévhez kapcsolhatók.

100: A *Sárréte*, *Nagysár* neveket a jelölt a mikrotoponimák között tárgyalja, jóllehet ezek a névváltozatok közismerten a (*Nagy*-)*Sárrét* tájnév ómagyar változatai. A tájegységneveknek a mikrotoponimák közé sorolása kifogásolható. Ezeknek a makrotoponimák között van a helye, önálló névfajtaként. (Még akkor is, ha bizonyos oklevelekben vízként vagy mocsárként vannak minősítve.) Lásd még az *Erdőhát* tájnevet is (197).

119: A *Tötös* helynév alapjául szolgáló személynévben szerintem nemcsak -s kicsinyítő-becéző képző lehet, hanem -s ellátottságot jelölő képző is. Ugyanakkor Mező András ötletét, mely szerint a személynév a *tölt* igéből lenne magyarázható, nem tartom valószínűnek.

142: A *Szucsak* helynevet a jelölt ismeretlen eredetűnek tartja, megegyezően Kniezsa István álláspontjával. Ezt azonban indokolatlan visszalépésnek tartom, mivel Kiss Lajos a szótárában véleményt nyilvánít (FNESz.), a szláv eredet mellett téve le a garast. Ehhez azonos alakú orosz helynévi példát is idéz, illetve a szerb-horvátból, csehből és lengyelből személynévi példákat. A „bizonytalan eredetű” minősítést előremutatóbbnak tartanám, nyitva hagyva a szláv helynév > magyar helynév és a szláv eredetű személynév > magyar helynév (metonímiával) keletkezési lehetőséget.

152: A *Kályán* helynév magyarázatában a jelölt két lehetőséget említ: első helyen egy szláv helynév átvételét feltételezi – < **Kalъjan(e)* –, de megjegyzi, hogy a „településnév ugyanolyan vagy nagyobb valószínűséggel magyarázható a R. m. *Káin* ~ *Kaján* (vö. 1257: *Kayan*, ÁSz. 466) személynévből magyar névadással alakult névként is. Ez a személynév nem ritka településnevekben.” – Csakhogy míg a *Kaján* személy- és helynevek korai adatai *j*-s ejtésre utaló *y* betűt tartalmaznak (a hiátustöltéssel összhangban), addig a *Kályán* helynév korabeli adataiban *ly* betűkapcsolat van: 1326: *Kalyan*, *Kalyanpathaka* (Gy. 3: 351), 1357, 1438: *Kalyan* (Cs. 5: 364) stb. Ennek az olvasata vagy *l + j* hangkapcsolat, vagy az ebből levezethető *ly* hang. Ezek azonban ellene mondanak a *Kaján*-ból való származtatásnak.

178: „A Maroson folyó sószállításra utaló *Sahttelek* ([1263–1272]/1291/1320, 1291/1320: *Sohtteluk*, Gy. 2: 133) településnévben és a *Sahattelke* (1345: *Sahteluke*, Gy. 2: 133) névváltozatában a m. R. *soxt* ~ *sajt* ’só’ fn. és a *telek* ’jóság, birtok, faluhely, szántásra alkalmas, trágyázott föld’ (TESz., EWUng., BENKŐ 1998c, 2002: 73) földrajzi köznévkapcsolódik össze (FNESz. *Bencenc*).” – Kétségtelen, hogy a TESz. korai adatsorában – kérdőjellel – felbukkannak *Saht-* ~ *Soht-*féle helynevek, és az etimológiai szakaszban felmerül a *só* fn. *saht* ~ *sajt* változatának lehetősége, illetve magyarázata, de a szótár mind a spiráns jellegét, mind pedig az alakváltozatban feltűnő *t* hangot problematikusnak, tovább vizsgálándónak tartja. A szótár főszerkesztője, Benkő Loránd később több helyen is kitér a *Saht-* kezdetű helynevek eredetére (ezekre a locusokra Rácz Anita maga is hivatkozik), de azon túl, hogy a sószállítással való kapcsolat továbbra sem kerül ki a magyarázatból, Benkő amellet érvel, hogy a helynévi előtag nem a magyar *só*-val, hanem a német *Saht-* ’<só>akna’ szóval hozható összefüggésbe, és metonimikusan a német sóbányászok, sószállítók településeire utal.

193: A *Babályhalma*-ként rekonstruált helynév első írásos említése 1332–1337: *Babalhalma*, amely alapot adhat akár egy *Babálhalma* ~ *Babályhalma* olvasathoz is, azonban a jelölt helyesen teszi szóvá, hogy az adat forrása az a pápai összeírás, amely közismerten számos íráshibát tartalmaz. Mivel a többi korabeli okleveles előfordulás a *Baba* előtagot

tartalmazza, célszerű a helynév-rekonstrukció során a *bába* 'szülésznő, vénasszony' közszót alapul véve *Bábahalma* lexémával számolni.

254, 255, 273 stb.: A névanyag kategóriák szerinti megoszlását szép, látványosan színes, szemléletes oszlop- és kördiagramok ábrázolják, majd ezeket kellően részletes magyarázatok kísérik. A 14. század 2. negyedénél (az oszlopdiagramokban) piros vonal jelzi a korai és kései ómagyar határát. Ebben a sávban nem ritkán tartalmi váltások érzékelhetők, aminek több oka is lehet. Anélkül, hogy ennek a részleteibe belemennénk, érdemes itt is tudatosítani, hogy a korai ómagyar kor kevésbé differenciált, „darabosabb” arculata nemcsak a formálódó névrendszer kezdetlegessége miatt van, hanem amiatt is, hogy az Árpád-kor forrásokkal való ellátottsága jóval szerényebb volt, mint a kései ómagyar koré. (Lásd pl. a 12-13. század évnegyedeinek 100%-os vagy 50-50%-os megoszlású oszlopait.) Nyilván nem szükséges emiatt folyamatosan szabadkozni, de erősítik az elemzés hitelességét az efféle mondatok: „A gyéribben adatolt 13. században éppen csak megjelentek a névtípus képviselői (...), az ott mutatkozó 50% a csekély névelőfordulás miatt kissé csalóka.” (239.)

3.3. A megfogalmazás pontossága. Előre kell bocsátanom az a tapasztalatomat, hogy a jelölt folyamatosan nagy gondot fordít a megfogalmazás pontosságára, a világos, logikus érvelésre, a tudományos próza igényes használatára. Az alábbi megjegyzéseim a ritka kivételek közé tartoznak, akár vitathatók is, de talán megfontolásra érdemesek a könyvvé érett kézirat véglegesítésekor. (A kurzív kiemelések ezúttal tőlem valók.)

12: „Benkő ezen elvi megfontolás alapján fogott hozzá az 1990-es években Anonymus gestája névanyagának komplex, sokszempontú vizsgálatához, *függetlenül magától minden korábbi elemzés eredményétől.*” – Úgy gondolom, hogy a második tagmondatban foglalt állítás túlzás. *A minden helyett inkább a számos* jelző az igaz. Illetve annak a hangsúlyozása a fontos, hogy több tanulmányában új alapokra helyezte az Anonymus-filológiát.

15: „Munkámmal ahhoz a kutatási folyamathoz szeretnék kapcsolódni, amelyik a Kárpát-medence helyneveinek vizsgálatával *a térség történeti viszonyait* kívánja mind jobban megismerni.” – *A történeti jelző* után beszúrnám még az *és nyelvi-névtani* kitétel.

23: „A korai településnév-típusok közül (...) szemantikai tekintetben kiemelt szerepet kapott a törzsnévre, népnévre, foglalkozásnévre, személynévre visszavezethető nevek kategóriája, *strukturális tekintetben pedig a nominativusban álló és a képzőkkel alakult nevek* típusa.” – A kiemelt részben úgy tűnik, mintha a *képzőkkel alakult nevek* strukturálisan korrelálnának a *nominativusban állókkal*. Mivel az elemzett szórványadatokban nagyon ritka az esetragok megjelenése, helyesebb lenne a *nominativusban állók* helyett *képzetlen nevekről* (vagy *morfematikailag jelöletlenekről*) beszélni.

29: „A helynévkutatásban ezek a minták a funkcionális-szemantikai vizsgálat szintjén ugyanúgy tetten érhetők, mint a lexikális-morfológia szintjén: az előbbiben *a helynevekben jellemzően megvalósuló jelentéstartalomban*, az utóbbiban *a nevet alkotó tipikusan alkalmazott nyelvi eszközökben.*” – Véleményem szerint *a nevet alkotó tipikusan alkalmazott nyelvi eszközök* magukban foglalhatják a szemantikai eszközöket is, ezért célszerűbb lenne az oppozíció második tagjában a *testes* jelzőt is alkalmazni: „*testes nyelvi eszközök*”.

33: „S bár a névtudomány a helyneveket valójában csupán a magyar nyelv korai állapotának megismerése érdekében foghatja vallatóra – hiszen kompetenciája erre terjed ki –, eredményeit közvetve mégis felhasználták és ma is felhasználgják *történeti következtetések*

levonására is.” – Ha jól értem, a jelölt itt a tudományterületi határokról, azok lehetséges átlépéséről értekezik. Ebben az esetben a *történeti* szó helyett inkább a *történettudományi*-t javaslom használni.

3.4. Filológiai megjegyzések

3.4.1. Az értekezés végén található **irodalomjegyzék** bőséges; releváns tételeket tartalmaz, és a jelölt használja is őket. Az igaz, hogy az idegen nyelvűek aránya kisebb a megszokottnál, viszont a jelölt neve alatt példamutató módon angol, francia és német nyelvű tanulmányok is találhatók. – Az irodalomjegyzékben vannak olyan forrásrövidítések, amelyeket nem zár le pont, és a főszövegben is pont nélkül szerepelnek. Ennek a logikáját nem tudtam kideríteni. – Néhány további észrevétel:

21: A MELICH 1963 hiányzik az irodalomjegyzékből.

30: Az első bekezdés végén megadott hivatkozások közé fontos lenne HOFFMANN 1993-at is felvenni.

212: A „Nota [XIII.]” forrásjelzés feloldását nem találom.

294: A BENKŐ LORÁND 1998b tételből törlendő a „szerk.”.

299: A KISS LAJOS 1995. tételben pótolni kell a kiadót.

300: A KNEZSA ISTVÁN 1941b. tétel végéről hiányzik a lapszám.

3.4.2. Az értekezés **tipográfiája** mintaszerű, nyomdakésznek tekinthető. Kisebb szépséghiba, hogy a településhálózatot ábrázoló térképeken látható helynevek nagyon apró betűvel jelennek meg, nehezen olvashatók. Ezt a nehézséget nyilván oldani fogja a megjelenő könyv elektronikus változata, amelyben mód lesz az oldalak digitális nagyítására.

3.4.3. Az értekezés **helyesírása** is kiváló. Ritkán találni benne vitatható megoldásokat. Néhányat idézek lapszámmal és módosító javaslattal: 23: *tovább lépve* > *továbblépve*, 50: *tovább gondolhatjuk* > *továbbgondolhatjuk*, 51: *teljeskörű* > *teljes körű*, 54: *településnévanyag* > *településnév-anyag*, 128: *Észak-nyugatról* > *Északnyugatról*, 176: *körül ölelő* > *körülölelő*.

4. Összefoglalva: A benyújtott kézirat mind tartalmi, mind formai szempontból kiválóan megfelel az akadémiai doktori értekezésekkel szemben támasztott követelményeknek. Célkitűzéseivel, a kivitelezés elméleti és módszertani igényességével, kidolgozottságával, problémaérzékenységével, szakirodalmi tájékozottságával meggyőző szaktudást mutat. Eredményeivel sok új ismeretet hoz az ómagyar kor regionális helynévhasználatáról, továbbá ezek az eredmények nemcsak a nyelvtörténet, névtan, hanem a történettudományok számára is sokoldalúan hasznosíthatók.

A fentiek alapján a jelölt számára az MTA doktora cím odaítélését jó szívvel **támogatom.**

Budapest, 2025. 01. 28.

Prof. Dr. Juhász Dezső, CSc